

APŽVALGA

LIETUVIŲ KALBA PRŪSIJOS VALDŽIOS IR
VISUOMENĖS SANTYKIUOSE

Prūsijos, o nuo 1871 m. Vokietijos, valdžios ir jos sprespaudoje buvusių Mažosios Lietuvos lietuvių kalbos santykių istorija apima ilgą laikotarpį – XVI—XX a. Šitiems santykiams buvo būdinga nuolatinė konfrontacija, tačiau jos aštrumas įvairiu metu reišėėsi nevienodai. Tai lėmė Prūsijos ekonominė ir politinė padėtis, epochos ideologija ir pačių lietuvių nacionalinė savimonė. Feodalizmo epochoje valdžios, švietimo ir kulto įstaigos negalėjo apsieiti bet tarpininko – lietuvių kalbą mokančio valdininko, mokytojo ir kunigo. Jiems rengti Tilžės, Klaipėdos, Karaliaučiaus gimnazijose, Karaliaučiaus universitete bei Karalienės ir kitose seminarijose buvo dėstoma lietuvių kalba, mokslo siekiantiems lietuvių jaunuoliams skiriamos stipendijos. Yrant feodaliniams ir formuojantis kapitalistiniams gamybiniais santykiams, XVIII a. buvo įvykdyta švietimo reforma: įvestas privalomas pradinis mokymas. Besiplečiančioms administracijos ir švietimo įstaigoms reikėjo vis daugiau lietuvių kalba spausdintos literatūros. Nuo 1578 iki 1831 m. Prūsijos valdžia valstiečiams paskelbė per 150 lietuviškai rašytų įsakų. Valdžios lėšomis buvo spausdinama konfesinė lietuvių literatūra. Nuo 1708 m. pradedami leisti (daugiausia privačios komercijos pagrindu) lietuviški elementoriai. Lietuvių kalbos vartojimas viešajame gyvenime ir tvirta jos atspara liaudyje skatino šią kalbą tirti ir norminti. Tilžiečio D. Kleino XVII a. viduryje pradėtą Mažosios Lietuvos lietuvių kalbotyros tradiciją tęsė Halės ir Karaliaučiaus universitetų lietuvių kalbos seminarų dėstytojai bei auklėtiniai.

Po baudžios panaikinimo (1807) ir kapitalizmo išvirtinimo prasidėjo baigiamasis vokiečių nacijos konsolidacijos etapas. Į valdžią veržėsi buržuazija, kuri kėlė reakcines nacionalistines, šovinistines, svetimų žemių grobimo idėjas. Lietuviai, kaip ir kitos Prūsijos tautinės mažumos, buvo pradėti sistemingai germanizuoti. 1871 m. vokiečių valstybėlėms susijungus į vieningą valstybę – Vokietijos imperiją, – nacionalinė sprespauda pasiekė aukščiausią laipsnį: lietuvių kalba 1873 m. visiškai pašalinama iš mokyklų, valdžios įstaigų ir apskritai iš oficialiojo viešojo gyvenimo. Tačiau represijos davė ir nelauktų rezultatų. Prievara sukėlė pasipriešinimą, pasyvi tautinės prigimties savisauga peraugo į organizuotą nacionalinį judėjimą, kurio vienu svarbiau-

siu tikslu tapo gimtosios kalbos teisių susigrąžinimas. Tam buvo steigiamos kultūros ir švietimo draugijos, vis daugiau leidžiama originaliosios, pasaulietinės literatūros, lietuvių kalbos vadovėlių savarankiškai mokytis, gryninama spaudos, kartu ir šnekamoji kalba. Šioje kovoje lietuvių liaudis nebuvo vieniša. Jai tam tikrą atsparą sudarė didėjanti Didžiosios ir Mažosios Lietuvos kultūros integracija, aktyvi vokiečių švietėjų (tokių kaip Gotfrydo ir Zygfrydo Ostermejerių, Eduardo Gizevijaus, Jurgio Zauerveino) parama. Tačiau jėgos buvo nelygios. Tai akivaizdžiai įrodo Vokietijos gyventojų oficialioji statistika: jos duomenimis, Mažojoje Lietuvoje lietuvių 1864 m. buvo 152 000, 1890 m. – 117 637, 1910 m. – 93 933. Išgelbėti pavyko tik šiaurinę Mažosios Lietuvos dalį. Ji 1919 m. buvo atskirta nuo Vokietijos ir Klaipėdos krašto pavadinimu prijungta prie Lietuvos.

Lietuvių kalbos tyrinėtojai turi analizuoti ir socialines bei politines sąlygas, nuo kurių priklausė kalbos raida, ieškoti jas lėmusių teisinių ir istorinių dokumentų. Tokių dokumentų nuo XVI a. iki 1940 m. (hitlerininkų uždraudimo spausdinti lietuvių kalba) buvo paskelbta daug. Vienas įdomesnių yra „Prūsijos kunigaikštystės Įsruities ir kitų lietuviškų valsčių 1638 metų bažnytinės vizitacijos visuotinis potvarkis“. Mūsų publikacijos tikslas buvo surinkti ir išvertus į lietuvių kalbą pateikti keletą svarbesnių lietuvių kalbos būklę nulėmusių Prūsijos valdžios oficialiųjų dokumentų iš XIX amžiaus. Šio laikotarpio valdžios požiūris į lietuvių kalbą kito iš esmės. Tai ypač akivaizdžiai parodo 1843 ir 1873 m. įsakai. Skaudžiausias lietuviams buvo pastarasis. 1873 m. įsakas, panašus į smulkmenišką kariuomenės statutą, padėjo pagrindą galutiniam lietuvių kalbos išgijimui iš mokyklos. Jis dažniausiai minimas ir mokslinėje literatūroje, bet dažniausiai iš antrinių šaltinių.

Autoriai tikisi, kad medžiagos apie Mažosios Lietuvos lietuvių kalbos būklę publikavimas bus tęsimas.

**GUMBINĖS APYGARDOS VALDŽIOS 1843 M. KOVO 18 D.
APLINKRAŠTIS DĖL GIMTOSIOS KALBOS PAMOKŲ
(lenkų arba lietuvių kalbomis)¹**

Ryšium su mūsų 1842 m. sausio 3 d. potvarkiu dėl pamokų mokyklose, kurias lanko tik lenkų ar lietuvių šeimų vaikai, esame paskatinti įvesti šiuos patikslinančius nurodymus dėl tikybos ir skaitymo pamokų, kuriuos mes jums, gerbiamieji, pranešame, kad jų būtų laikomasi ir jais vadovaujamosi:

A. Dėl tikybos pamokų. Kiekvienam vaikui tikybos pamokos turi būti dėstomos gimtąja kalba. Todėl tikybos pamokos mokyklose, lankomose tik vaikų, kilusių iš šeimų, kurioms lietuvių ar lenkų kalba yra gimtoji arba bažnytinė kalba, turi būti dėstomos lietuviškai arba lenkiškai. Jeigu tarp mokyklą lankančiųjų pasitaiko vaikų ne viena gimtąja kalba, tai kiekviena tikybos pamoka turi būti vedama daugumos, o po to mažumos kalba.

Tuomet kiekvienas vaikas pirmiausia turės išmokti Biblijos ir katekizmo ištraukas bei bažnytinių giesmių savo gimtąja kalba. Nukrypti nuo šio principo negalima. Reikia atsižvelgti į vienos ar kitos kalbos mažesnę mokinių skaičių. Mažesniajam mokinių skaičiui galima skirti atitinkamai tiek mažiau laiko, kiek jo lieka juos išklausus, apklausinėjus ir išsiaiškinus reikiamus dalykus.

B. Dėl skaitymo pamokų. Mokyklose, lankomose tiek tik jaunųjų lietuvių bei lenkų, tiek ir tose, į kurias kartu eina ir vokiečių vaikai, garsų ir raidžių skaitymo pratybas (trečiajame skyriuje) tokie vaikai turi atlikti daugiausia ne vokiečių, o lietuvių ar lenkų kalba. Mokytojas gali tam panaudoti atskiras prie kartono ar medžio priklijuotas raides; o kur tokių priemonių nėra, ten reikia jomis pasirūpinti, kad mokytojas, mokydamas garsų skaitymo iš sieninio elementoriaus, atkreiptų reikalingą dėmesį ir į lietuvių ar lenkų kalbų tarimo ypatumus.

Pirmieji skaitymo bandymai antrajame skyriuje turi būti atliekami visų mokinių vienodai, atsižvelgiant į abi kalbas iš lietuvių-vokiečių ar lenkų-vokiečių elementoriaus.

Pagaliau pirmajame skyriuje iš dvylikos savaitinių skaitymui skirtų pamokų vaikams iš lenkų ar lietuvių šeimų reikia skirti tris ar šešias pamokas (priklausomai nuo to, ar lietuvių bei lenkų skaičius sudaro mažiau ar daugiau kaip pusę visų mokinių ir ar daugmaž viršija jų pusę) lietuviškų ar lenkiškų tekstų skaitymui ir jam taip panaudoti Bibliją ir giesmynus, kad jie sudarytų religinius pradmenis, kuriuos mokytojas galėtų vaisingai panaudoti tikybos pamokose.

Vadinasi, vokiškiems tekstams skaityti šiems pirmojo skyriaus vaikams lieka šešios ar devynios valandos per savaitę, ir tam galima panaudoti vokiškąjį Proiso ir Feterio elementorių.

Be to, reikia atkreipti čia aptartų mokyklų mokytojų dėmesį į tai, kad jie šiam elementoriui skaityti skirtose pamokose perskaitytą medžiagą aiškintų, kiek tai leidžia mokinių išsilavinimo lygis, daugiausia vokiečių kalba, lygiai taip pat, kaip ir skaičiavimo bei kalbos pratimus (po to, kai vaikai gimtąja kalba išmoko tikybos pradmenis) nagrinėtų vien vokiškai, tobulindami kalbėjimo vokiečių kalba įgūdžius.

Dailyraščio pamokose ne mažesnę dėmesį reikia kreipti į tai, kad, lyginant lygiareikšmes vokiečių ir gimtosios kalbos taisykles, lenkų ir lietuvių vaikams esmė būtų perteikiama ir vokiškai. Taip pat reiktų, kad mokiniai, atitinkamai paaiškinus vokiškai, išmoktų nuotaikingų giesmių tekstų, panaudotų juos giedojimo pratybose.

Tik ten, kur kol kas dirba mokytojai, visiškai nemokantys vokiečių kalbos, šių nurodymų kol kas nebus galima įgyvendinti, tačiau abejotina, ar apskritai

reikia tokių mokyklų, kol jose nedirbs mokytojai, turintys reikalaujamus sugebėjimus.

Jums, gerbiamieji, būtina stropiai laikytis šių nurodymų, inspektuojant jums patikėtas mokyklas, ir skatinti tolimesnį jų vykdymą, o vizitacijos metu žiūrėti ir rūpintis, kad su minėtais mokytojais būtų elgiamasi pagal nurodymus.

Dėl šio potvarkio modifikavimo, pritaikant jį miesto mokyimo įstaigoms, iškilus reikalui, jums, gerbiamieji, reiktų pasitarti su miesto mokyklų deputacija.

**GUMBINĖS APYGARDOS VALDŽIOS 1843 M. KOVO 18 D. NURODYMAS
NR. 703/2 DĖL TO, KAD RUOŠIAMŲ MOKYTOJŲ KANDIDATAI PRIEŠ
STODAMI Į SEMINARIJĄ TURI STENGTI SUSIPAŽINTI SU LENKŲ IR
LIETUVIŲ KALBOMIS***

Kadangi yra būtina, kad mokyklų, kurias lanko vaikai, kalbantys lietuviškai ar lenkiškai, mokytojai, be vokiečių, mokėtų ir lietuvių ar lenkų kalbų, tai mes skatiname jus, gerbiamieji, priminti kandidatams į mokytojus jų pareigą sąžiningai išnaudoti kiekvieną pasitaikiusią proga dar prieš stojant į seminarą išmokti vieną iš dviejų kalbų.

**RYTŲ PRŪSIJOS LIAUDIES MOKYKLOS: NAUJAS KARALIAUČIAUS
KARALIŠKOSIOS VALDŽIOS NUTARIMŲ BEI SVARBIAUSIŲ MOKYKLŲ
VALDŽIOS ĮSTATYMŲ IR NURODYMŲ RINKINYS***

9. Vokiečių kalbos dėstymas lenkiškai bei lietuviškai kalbantiems vaikams

a) **Vyriausiojo prezidento 1873 m. liepos 24 d. nutarimas dėl vokiečių kalbos užsiėmimų, kuriuos lanko lenkų bei lietuvių vaikai Prūsijos provincijos liaudies mokyklose.**

I. Visų Prūsijos liaudies mokyklų tikslas yra paruošti vaikus, turinčius gerus vokiečių šnekamosios bei rašto kalbos įgūdžius.

II. Visi mokomieji dalykai mokykloje dėstomi vokiečių kalba. Išimtį sudaro tikybos pamokos, įskaitant ir giedojimo pamokas pirmuosiuose žemutinės pakopos skyriuose. Lenkų ar lietuvių kalba į pagalbą pasitelkiama tik tuomet, kai mokomasis dalykas yra nesuprantamas.

III. Tikybos ir giedojimo pamokos žemutinėje pakopoje nevokiečių vaikams vedamos jų gimtąja kalba, vidurinėje bei aukštutinėje pakopoje – vokiškai. Gimtoji kalba šiose pakopose vartotina tik tiek, kiek to reikia suprasti medžiagai.

IV. Skaitymo bei rašymo pamokos lenkų ar lietuvių kalbomis nevokiečių vaikams įvedamos tik aukštutinėje pakopoje. Mokyklose su vyraujančiu vokiškai kalbančių vaikų skaičiumi tokios pamokos gali būti panaikintos specialiu karališkosios valdžios potvarkiu.

* Kalbotyra XXXVIII (1)

V. Šie nurodymai įvairiems mokomiesiems dalykams (išskyrus tikybą) visose trijose mokyklos pakopose (kurių žemutinė apima paprastai tris pirmuosius mokslo metus, vidurinė ketvirtuosius ir penktuosius, o aukštutinė šeštuosius – aštuntuosius mokslo metus) įgyvendinami tokiu būdu:

A. Žemutinioji pakopa

1. Mokytojas pirmiausia turi kreipti dėmesį, kad nevokiškai kalbančių vaikų ausys ir liežuvis nuo pat mokyklos lankymo pradžios būtų pratinami prie taisyklingų vokiškų garsų. Todėl reikia žiūrėti, kad vokiškai kalbantys vaikai šnekėtų aiškiai ir taisyklingai.

Bendrieji, visus skyrius liečiantys mokytojo paliepimai bei nurodymai privalo būti skelbiami tik vokiškai, prieš tai juos pakankamai išaiškinus, atskleidus jų esmę ir įtvirtinus.

2. Kalbos pamokos. a) Rašymo ir skaitymo pamokos. Vokiškai kalbantys vaikai per visą savo mokymosi laiką skaityti ir rašyti mokosi tik vokiškai. Su mokymusi susieti paaiškinimai pateikiami jiems taip pat tik vokiečių kalba.

Nevokiškai kalbantys vaikai šioje pakopoje skaityti ir rašyti mokosi taip pat tik vokiškai. Tiek pavieniai žodžiai, tiek sakiniai bei perskaityto teksto turinys jiems aiškinami, pasitelkiant gimtąją kalbą. Jie rūpestingai mokomi, nesiremiant knyga, savarankiškai atkurti perskaitytą medžiagą.

Vėliausiai – trečiųjų mokslo metų pabaigoje vaikai, kurių gimtoji kalba nevokiečių, turi būti tiek pažengę į priekį, kad galėtų vokiškai perskaityti bet kurią elementoriaus vietą ir be niekieno pagalbos, paprastais sakiniiais, teisingai atsakyti į vokiškai suformuluotus klausimus iš perskaityto turinio.

b) Skaitymo pamokas ir su jomis susijusius žodinius bei dalykinius paaiškinimus papildo ypatingi vaizdumo ir kalbos pratimai iš elementoriuje esančios medžiagos. Tokios vaizdinės pamokos jau iš pat pradžių naudojamos planingam vokiečių kalbos įgūdžių lavinimui tokiu būdu: pirmojo skyriaus mokiniai mokomi vokiškai išvardyti aplinkinius daiktus ir jų savybes; antrojo ir trečiojo – pasakymus sujungti į sakinius ir mokėti juos aiškiai bei tvirtai ištartti.

Vaizdinėse pamokose turėtų būti panaudoti ir elementoriuje esantys eilėraščiai vokiečių kalba, tinkami šioje pakopoje dainuoti. Pamokose reikia padaryti juos suprantamus, skaitant ir kartojant tekstą, o melodiją išmokti giedojimo pamokose. Trečiojo skyriaus mokiniai turi teisingai suprasti šias liaudies dainas, gerai jas mokėti ir pagal savo išsilavinimą sugebėti aptarti.

c) Mokant skaityti vokiškai, pamažu metodiškai mokoma ir vokiškos rašybos. Kas užrašoma lentoje, tas įtvirtinama žodžiu. Gerokai pramokus perrašinėti spausdintą tekstą, vėliau rašoma nesinaudojant pavyzdžiu.

Šį sugebėjimą reikia lavinti nuo pavienių žodžių užrašymo pirmajame skyriuje iki trumpų, turiningų sakinių antrajame ir trečiajame. Išmokus pagal pavyzdį rašyti lotyniškus rašmenis (tai turi būti pradėdama daryti antrajame skyriuje), perrašant vokišką tekstą reikia kaitalioti lotyniškus ir vokiškus rašmenis.

3. Pirmosios skaičiavimo pamokos vokiškai nekalbantiems vaikams pradėdamos taip: skaičių pavadinimai išmokstami vokiškai. Tai, ką vaikams sunku suprasti, mokytojas paaiškina gimtąja vaikų kalba. Operuojant grynas skaičiais ir įtvirtinant tai, kas jau suprasta, kalbama vien tik vokiškai.

Tuo siekiama, kad numatytose skaičių ribose, su vardytais ir nevardytais dydžiais būtų gerai skaičiuojama remiantis vokiškomis sąvokomis, taip pat, kad per skaitymo ir vaizdumo pamokas įgyti vokiečių kalbos įgūdžiai padėtų teisingai suprasti taikomojo pobūdžio uždavinius, juos išspręsti ir tinkama forma užrašyti.

B. Vidurinioji pakopa

Žemutinioje pakopoje žodine ir rašytine forma įgytus vokiečių kalbos įgūdžius reikia gilinti ne teoriškai mokantis gramatikos, o praktiniu keliu.

1. Šioje pakopoje taip pat mokoma tik vokiečių kalbos skaitymo bei rašybos; elementorius keičiamas vokiečių kalbos skaitiniais.

Kad mechaninio skaitymo įgūdžiai duotų gerų turinio ir kalbos atžvilgiu skaitymo rezultatų, privalu:

a) Esant reikalui, iš pradžių grįžti prie gimtosios kalbos, aiškinant ja nežinomus žodžius ar mintis. Paliečiant svarbiausius pasakymus, mokomasi laisvai reikšti mintis taisyklingu vokišku sakiniu.

b) Toliau įsisavinant skaitinių medžiagą, vis labiau ribojama gimtoji (nevokiečių) kalba ir vis dažniau reikalaujama atsakyti į klausimus, susijusius su prasmės suvokimu. Dėl to reikia visokeriopai išnagrinėti skaitomą medžiagą, įtvirtinant taisyklingų kalbos formų vartojimą bei ugdam mokinių kalbos jausmą.

c) Kad vaikams gerai išaiškintume perskaityto teksto turinį, reikia panaudoti vaizdines priemones, paveikslus, kūno judesius, tikrus daiktus bei užuominas į juos.

d) Mokyklinės giesmės turi būti kuo labiau susijusios su skaitinių medžiaga ar iš jų pačių paimtos. Nė vienos jų negalima pradėti mokyti, prieš tai neišsiaiškinus ir nesupratus. Mokiniai turi sugebėti atskleisti atskirų teksto vietų bei visumos prasmę, tvirtai žinoti žodžius ir melodiją. Paaiškinimams gimtoji kalba pasitelkiama jau anksčiau minėtu būdu.

2. Šioje pakopoje prie skaitymo prisideda taip pat ir rašymas, kurio mokoma tik vokiškai:

a) dailiajam rašymui naudojamasi pavieniais skaitinių sakiniais ar su jais susijusia pamokų medžiaga; visa tai mokytojas turi užrašyti ant lentos.

b) rašybos pratimams pasitelkiama ir pažodžiui išmokta, ir dalykiškai įsisavinta medžiaga, pvz., apsakymai ir aprašymai ar jų ištraukos. Pastarieji rašomi grifelinėse lentelėse arba sąsiuvinuose, prieš tai parodžius atskirų žodžių rašybą.

3. Skaičiavimo mokoma taip pat, kaip ir žemutiniojoje pakopoje. Naujos medžiagos išaiškinimui, jeigu reikia, pasitelkiama gimtoji kalba. Taikomojo pobūdžio uždavinius reikia formuluoti ir spręsti vokiečių kalba. Šioje pakopoje mokiniai turi sugebėti vokiškai suprasti ir spręsti visus jiems kalbiniu požiūriu suprantamus uždavinius.

4. Realijos turi būti aiškinamos vokiečių kalba. Gimtąja kalba nevokiškai kalbantiems vaikams aiškinama tik specialiu atveju. Teisingai suvokti ir rišliai bei sumaniai atpasakoti mokiniai mokomi pasitelkiant vaizduotę žadinančius aprašymus.

C. Aukštesnioji pakopa

1. Prasminį skaitymą vokiečių kalba, kuris šioje pakopoje turi būti baigtas, pasiekama supažindinant vaikus su skaitomų tekstų turinio visuma.

2. Tolesniam dailiraščio tobulinimui pasinaudojant dėstomų dalykų pasiekimais, pratimai raštu daromi ant lentos ir su knyga suteikiant jiems tarnybinių raštų formą.

3. Nevokiečių vaikai šioje pakopoje taip pat mokomi ir lenkiškai arba lietuviškai skaityti ir rašyti. Viso to tikslas yra išmokyti mozdūrų ir lietuvių vaikus skaityti ir suprasti Bibliją bei giesmes savo gimtąja kalba. Šioms pamokoms neturi būti skiriama daugiau reikšmės negu reikalauja tikslas. Mokyklose, kurių daugumą sudaro vokiečių vaikai, jų gali būti visiškai atsisakyta, atsižvelgiant į vietines ir asmenines aplinkybes, atitinkamu karališkosios valdžios potvarkiu.

4. Skaičiavimo pamokos dėstomos vokiečių kalba, nuolat skaitantis su kaimo ar miesto sąlygomis.

5. Realijų mokoma tuo pačiu būdu, kuris išdėstytas vidurinėsios pakopos 4 paragrafe.

b) Karaliaučiaus apygardos karališkosios valdžios bažnyčių ir mokyklų skyriaus 1873 m. rugpjūčio 15 d. nutarimas (752/8 II)

Pono kulto ministro pavedimu mūsų provincijos aukščiausioji valdžia š. m. liepos 24 d. išleido naujus nurodymus dėl pamokų vokiečių kalba dėstymo liaudies mokyklose, lankomose lenkų ar lietuvių vaikų, ir įsako nedelsiant juos vykdyti vietoj 1865 m. lapkričio 25 d. išleisto ministro potvar-

kie, kuriuo buvo iki šiol vadovaujamosi šios apygardos mokyklose. Nors minėtuoju potvarkiu jau buvo atkreiptas dėmesys į reikalavimų svarbą, kad liaudies mokyklos uždavinys yra tobulai išmokyti jai patikėtus nevokiečių tėvų vaikus vokiečių kalbos, tačiau utrakvistų mokyklose, kaip rodo faktinė patirtis, pasiektieji rezultatai neatitinka nei pirmaeilį visuomeninių interesų, nei vaikų asmeninės naudos. Dėl to kilo reikalas imtis griežtesnių priemonių, kurios labiau užtikrintų siekiamų tikslų įgyvendinimą, kad mūsų mozūriškoji ir lietuviškoji gyventojų dalis gautų išsilavinimą ir išminktų verslo. Tik tuomet, kai šie itin svarbūs potvarkiai bus suprasti ir atitinkamai juos vykdančių organų įvertinti, ir kai pedagoginiame procese bus stropiai laikomasi juose numatytų paragrafų, tada galima tikėtis, kad svarbiausi potvarkio tikslai bus pasiekti. Mes raginame stropiai ir nuosekliai bendradarbiauti be išimties visus suinteresuotus apskričių ir vietinių mokyklų inspektorius. Nuo jūsų iniciatyvaus požiūrio į gerus pono ministro norus, taip pat nuo jūsų energingos mokytojo darbo kontrolės, daug priklausys, kada ir kaip greitai bus galima pasiekti numatytus tikslus.

Pateikdami jums š. m. liepos 24 d. nurodymų atspaudą, mes įpareigojame jus kuo skubiausiai sušaukti parapijų mokyklų mokytojų konferenciją, kurioje kiekvienam mokytojui reikia įteikti jo mokyklai skirtą potvarkio dėl vizitacijos egzempliorių ir jo turinį išsiaiškinti pagal iškeltus tikslus, užsiėmimų pravedimo nuostatus, kad kiekvienas mokytojas būtų tinkamai susipažinęs su jų tikslais ir metodais. Ir vėlesnėse teorinėse bei praktinėse konferencijose, kaip, pavyzdžiui, mokyklų revizijų metu, turi būti taip pat pakartotinai atkreiptas dėmesys į šio dalyko svarbą, rūpestingai aptariant mokymo būdus ir nuosekliai kontroliuojant, kad išleistieji potvarkiai būtų sąžiningai vykdomi. Jeigu netikėtai atsirastų mokytojų, kurie dėl savo kaltės neatliktų numatytų uždavinių, juos reiktų pagal aplinkybes griežtai bausti už savo pareigų pažeidimą. Tuo tarpu stropius mokytojus, kurie nevokiškose arba utrakvistinėse mokyklose stengiasi pasiekti puikių rezultatų, mokydami vokiečių kalbą, mes, kol ponas ministras skirs tam numatytų lėšų, stengsimės juos apdovanoti ir atsilyginti už parodytą uolumą.

Jei utrakvistinėse mokyklose, kuriose daugumą sudaro vokiečių vaikai, atsižvelgiant į vietinius ir asmeninius interesus, bus ketinama visiškai atsakyti lenkų ir lietuvių kalbos skaitymo bei rašymo pamokų (plg. potvarkio C 3.), tai kiekvienu atskiru atveju mes teigiamai vertinsime tų mokyklų apskričių inspektorių motyvuotus pasiūlymus. Per aštuonias savaites mes laukiame ponų apskričių inspektorių pasiūlymų dėl to, kokią vietą apskritai reiktų skirti anksčiau minėtoms pamokoms aukštesniojoje pakopoje, kad būtų galima pasiekti jau minėtąjį tikslą. Dabartiniais dvikalbiais specialiais mokymų parengtais elementoriais galima ir toliau naudotis.

c) Karaliaučiaus apygardos karališkosios valdžios bažnyčių ir mokyklų skyriaus 1874 m. vasario 5 d. nutarimas (737/1 II)

Praejusią metų liepos 24 d. nurodymuose dėl vokiečių kalbos dėstymo utrakvistinėse mokyklose C skyriuje sakoma, kad aukštesniojoje pakopoje ne vokiečių vaikai turi būti mokomi taip pat ir lenkų ar lietuvių kalbų, tačiau šioms pamokoms neturi būti skiriama daugiau laiko negu reikia, kad vaikai išmoktų skaityti ir suprasti Bibliją bei giesmyną gimtąja kalba. Būtina gerai apsvarstyti dėl laiko, reikalingo pamokoms, skirtoms skaitymo bei rašybos nevokiečių kalba įtvirtinimui. Nuo ateinančių metų utrakvistinių mokyklų aukštesniajai pakopai priklausys tik tokie nevokiečių vaikai, kurie pagal ankstesnįjį 1865 m. lapkričio 25 d. potvarkį jau nuo įstojimo į mokyklą buvo pamokyti lenkų ar lietuvių kalbų skaitymo ir rašybos. Todėl jiems turi būti skiriama mažiau laiko minėtajai disciplinai nei tiems mokiniams, kurie į mokyklą buvo priimti jau išleidus š. m. liepos 24 d. potvarkį ir žemutinėje pakopoje neišmoko skaityti lenkiškai ar lietuviškai. Taip pat, numatant nevokiečių kalbos pamokų apimtį, turi būti atsižvelgiama į didesnę ar mažesnę tų mokinių skaičių. Ryšium su tuo, ką jau minėjome, išklause apskrities mokyklų inspektorių, nustatome:

1. Iki 1876 m. spalio 1 d. lenkų arba lietuvių kalbos skaitymo ir rašymo pamokoms aukštesniojoje pakopoje skirti: a) mokyklose, kurių aukštesniojoje pakopoje yra iki 20 nevokiečių mokinių – $2\frac{1}{2}$ valandos per savaitę; b) mokyklose, kurių aukštesniojoje pakopoje yra per 20 mokinių – $3\frac{1}{2}$ valandos.

2. Nuo 1876 m. spalio 1 d. 1a ir 1b pastraipose pažymėtą laiką prailginti pusvalandžiu per savaitę.

Bet mes ypač atkreipiame dėmesį į tai, kad mūsų aptartose pamokose jokių būdu nebūtų mokoma atmintinai religinių tekstų, kaip kad galvojo vienas apskrities mokyklų inspektorius. Tuo norima pasakyti tik tai, kad mokiniai privalo sugebėti skaityti ir suprasti Bibliją bei giesmynus savo gimtąja kalba.

Ryšium su mokykmo metodu, kurį čia reikia aptarti, mes toliau pareiškiamo savo pastabas. Lietuvių, o dar labiau lenkų kalboms būdingi garsai, kurių raidinė išraiška ir jų jungimas į skiemenis bei žodžius yra reikalingi ypatingų parengiamųjų pratimų net ir tiems mokiniams, kurie juos jau atliko žemutiniojoje ir vidutiniojoje pakopose mokydamiesi skaityti vokiškai. Šie parengiamieji pratimai turi būti pateikiami kuo glausčiau metodiškai parengus juos pagal pakopas. Šios apygardos utrakvistų mokykloms skirti mūsų patvirtinti įvadiniai elementoriai tokią gradaciją turi. Elementoriuje esančios vieno spaudos lanko apimties medžiagos didžiąjai daugumai mokinių pakaks, o jos išstudijavimui užteks kelių valandų. Ne tokie gabūs mokiniai, norėdami įgyti laisvo skaitymo įgūdžių, dar suras pakankamai medžiagos pratimams kituose šio elementoriaus puslapiuose. Tik įgijus įgūdžių, galima pradėti skaityti Bibliją ir giesmyną, mokytis suvokti perskaitytą medžiagą. Kartu su skaitymu

mokomasi ir lenkų arba lietuvių kalbų rašybos. Tikrų rašinių rašymo, kaip kad reikalaujama vokiečių kalbos pamokose, šiuose (nevokiečių kalbos) užsiėmimuose negalima leisti; reikia tik stengtis, kad būtų išmokta švariai ir kiek tai įmanoma, taisyklingai rašyti. Ponomis apskrities ir vietos mokyklų inspektoriams įsakoma nedelsiant vykdyti išdėstytus nurodymus.

d) Karaliaučiaus apygardos karališkosios valdžios bažnyčių ir mokyklų skyriaus 1883 m. birželio 29 d. nurodymas

Mergaičių rankdarbių pamokoms tapus privaloma disciplina, remiantis jau išleistais potvarkiais (plg. 1873 m. liepos 24 d. aukštesniosios valdžios potvarkį), vokiečių kalba šiai, kaip ir kitoms disciplinoms yra vienintelė dėstomoji kalba, o lenkų (lietuvių) kalba lenkų (lietuvių) ir mišrioje mokyklose vartojama tik esant suvokimo sunkumams.

Mes įpareigojame kiekvieną jūsų įsigilinti į esamą padėtį bei konkrečioje vietoje ir konkrečiu atveju kuo greičiau diegti skatintinus dalykus, nes yra be galo svarbu, kad mokinės žinotų ne vien tik vokiškus įvairių veiksmų, darbo procesų ir naudojamų medžiagų pavadinimus, bet ir bendraudamos su mokytoja naudotūsi galimybę praktiškai kalbėti vokiškai.

Jeigu pasitaikytų, o tai yra visai įmanoma, kad rankdarbių mokytoja neturi čia reikalaujamų sugebėjimų, tai jums reiktų tuojau pat išsiaiškinti, ar toje arba gretimoje vietoje nėra žmogaus, sugebančio mokyti šį dalyką vokiečių kalba, arba pranešti apie tai mums.

Taip pat ir ateityje reikia atitinkamos vietovės lentelėse-apžvalgose pažymėti, ar mūsų potvarkis dėl šio dalyko mokymo vokiečių kalba vykdomas.

ŠALTINIAI

¹ Circulare der Regierung zu Gumbinnen vom 18. März 1843 wegen des Schulunterrichts in der (polnischen oder litauischen) Muttersprache. — Preussisches Provinzial = Kirchenblatt, 1844, 6. Jahrg., 2. Abt., S. 29–31.

² Verfügung der Regierung zu Gumbinnen vom 18. März 1843 (Nr. 703/2), Daß die Aspiranten des Schulamts vor ihrem Eintritte in das Seminar sich der Kenntniss des Polnischen oder Litauischen befleißigen sollen. — Ten pat, S. 31.

³ Die Volksschule in Ostpreußen: Neue Sammlung der bezüglichen Verordnungen der Königlichen Regierung zu Königsberg, Gesetze und wichtigsten Erlasse höherer Schulbehörden. — Königsberg, 1892, S. 110–116.

Rita Šlaitaitė, Domas Kaunas

Vilniaus valstybinis pedagoginis
institutas
Užsienio kalbų katedra

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Mokslinės informacijos katedra

Įteikta
1985 m. spalio 30 d.